

EEN MONUMENT VOOR JAN VAN JULSINGHA (1762-1857) IN DE KERK VAN WEHE

Y. Botke

SOGK

001628

01.693 - wehe

INLEIDING

In 1974 verwierf de Stichting Oude Groninger Kerken de Nederlandse Hervormde kerk van Wehe. Daarmee werd zij tevens de eigenaresse van een curieus monumentje uit het derde kwart van de negentiende eeuw, gewijd aan Jan van Julsingha.

Het is geen werk van grote kunstzinnige waarde, maar een historisch interessant, ambachtelijk produkt van een onbekende steenhouwer. Het monumentje bestaat uit een hardstenen nis, samen met de omlijsting ongeveer 120 cm. hoog, en daarin een witmarmere urn. Deze heeft een hoogte van circa een halve meter en wordt omslingerd door een *ouroboros*, een slang die zichzelf in de staart bijt en een zinnebeeld van de eeuwigheid is. Laurierbladen tooien de halfronde omlijsting van de nis, eikeloof de urn; symbolen van eeuwige roem en, net als de *ouroboros*, veelvuldig als grafversiering toegepast.

De nis wordt aan de voorzijde afgesloten door een laag smeedijzeren hekje, waarvan de zwart geverfde spijlen in vergulde punten eindigen. Verguld is ook de inscriptie:

JAN VAN JULSINGHA

Geb. 14 Novemb. 1762

Overl. 7 Novemb. 1857.

Wat Van Julsingha's betekenis is geweest, wordt niet vermeld. De opdrachtgevers van het gedenkteken vonden dat waarschijnlijk overbodig. Zij wisten waarom ze hem een monument waard achtten. Voor de huidige bezoekers van de kerk geldt dat niet meer. Bij hen roept de inscriptie de vraag op: wie was Van Julsingha en waarom kreeg hij dit monument?

VEERMAN, KOOPMAN, BOER

Jan Eilderts van Julsingha werd 14 november 1762 te Schildwolde geboren als zoon van een landbouwer. Zijn toekomst zou echter niet in de Woldstreek liggen, maar in het westen van Hunsingo, in De Marne, binnen de grenzen van de huidige gemeente Leens.

Hij werd veekoopman en huwde in 1790 Martje Jacobs Sijsma (1772-1828), een dochter van de wedman Jacob Jenes Sijsma uit Baflo. Uit het huwelijk zouden veertien kinderen geboren worden, waarvan slechts enkele de volwassenheid bereikten.

Met zijn vrouw was Van Julsingha eigenaar van het veerhuis *De Rode Haan* op De Bult onder Warfhuizen, een "plaisante behuizinge en rojale herberg met overzetterij." Daarbij behoorde de beklemming van de wegen aan weerszijden van het Reitdiep, stukken kwelder, een grote tuin, 26 jukken land en het recht om over te zetten.

Het veer bij De Rode Haan was van groot belang. Evenals de 'overzetterijen' bij Wierumerschouw en Garnwerd was het een van de drie belangrijkste verbindingen over het Reitdiep. Hier werd een groot deel van het vee dat uit Hunsingo naar elders werd verkocht, overgezet of ingescheept. Daarvoor beschikte Van Julsingha behalve over een roeibootje over een grote schouw, die in één keer twee wagens met elk twee paarden kon vervoeren. "Caron" werd Van Julsingha in 1797 genoemd, de Franse naam voor Charon, de mythologische veerman uit de Oudheid, die de overledenen over de rivier de Styx in de onderwereld voerde.

Als veerman en veekoper was hij een bekende figuur in de wijde omgeving. Zijn naam komt bijvoorbeeld regelmatig voor in de bedrijfsadministratie van de bekende landbouwer Martens Aedsges (1742-1806) uit Zuurdijk, die zelfs een van zijn koeien Julsingha noemde. Zelf oefende Van Julsingha ook nog het boerenbedrijf uit, al had hij slechts de beschikking over 27 jukken land (circa 13 hectare) en enige kweldergrond.

WELVAART EN POLITIEK

Bij alles wat hij deed, moet hij hebben geprofiteerd van de voortdurend toenemende welvaart op het Groninger platteland in de laatste decennia van

de achttiende eeuw. De boeren werden daardoor niet alleen rijker, maar ook zelfbewuster. Zij begonnen in toenemende mate naar politieke invloed te verlangen. Een aanzienlijk deel van hen kwam onder invloed van de idealen der Verlichting en voelde zich aangetrokken tot de democratische opvattingen der Patriotten. Ook Van Julsingha's sympathieën gingen deze kant uit. Of hij al in de woelige jaren vóór 1787 actief is geweest, is niet bekend. Wel deed hij vol enthousiasme aan de omwenteling in 1795 mee, toen er een eind werd gemaakt aan de macht van de jonkers in de Ommelanden. Niet alleen werden alle erfvoorrechten tot regering of waarneming van jurisdicties, zijk- en dijkrechten enzovoorts vervallen verklaard, — ook werden Oranje-gezinde jonkers en hun aanhang uit hun ambten gezet. Aanhangers van de revolutie namen hun plaatsen in. Zo werd Van Julsingha benoemd tot secretaris van het Schouwerzijkvest.

Voor deze functie bezat hij alle kwaliteiten. Hij kende het gebied door en door, was een pragmatisch man, geen drijver, had mensenkennis en kon goed notuleren en rapporteren. Ook bezat hij het talent leiding te kunnen geven.

Waarschijnlijk werd hij daarom ook commandant van het bataljon Westerkwartier, dat uit vrijwilligers bestond. In het begin van 1797 moest hij in actie komen, toen in Friesland het zogenaamde Kollumer oproer losbarstte, een gewelddadige uiting van onvrede tegen de nieuwe machthebbers. Toen het opstandje krachtig werd onderdrukt, vluchtte een aantal deelnemers over de grens naar Groningen. Daar werden de oproerlingen door de mannen van Van Julsingha gearresteerd.

In 1798 kreeg hij er nog een derde functie bij. In dat jaar werden op het Groninger platteland voor het eerst plaatselijke besturen ingesteld. Van Julsingha werd benoemd in het bestuur van Wehe, dat de kerspelen Wehe, Zuurdijk, Leens en Warfhuizen omvatte. Deze aanstelling zou het begin zijn van een lange en succesrijke loopbaan als bestuurder.

LANDBOUWER

In 1803 boden Van Julsingha en zijn vrouw het veerhuis en alles wat daar

1. Gedenkteken voor Jan van Julsingha in de kerk van Wehe. Oorspronkelijk zat het monumentje aan de zuidmuur op de plaats waar tijdens de restauratie in 1986 de preekstoel werd gezet. Toen moest de nis met de urn wijken. Zij kwam opnieuw tegen de zuidmuur, maar nu tussen het middelste en westelijke raam.

Het gedenkteken neemt na de restauratie een veel minder opvallende plaats in de kerk in. Dat komt doordat de elementen die aan de Van Starckenborghs herinneren een sterker accent hebben gekregen en zijn aangevuld. Bovendien vraagt de nieuwe plafondschildering de aandacht van de bezoeker.

2. Het gebied waar Van Julsingha woonde en werkte. Detail van de kaart van Th. Beckeringh uit 1781. Op de kaart staan De Bult met de herberg De Rode Haan aan het Reitdiep, De Douwen onder Leens en Van Julsingha's laatste woonplaats Wehe.

bij behoorde, te koop aan. Eerst het jaar daarop slaagden ze erin het van de hand te doen. Daarna kochten ze een boerderij onder Leens op De Douwen (Dijkstilsterweg 3) met een beklemming van 48½ gras land. Hoewel Van Julsingha daarmee over veel meer land beschikte dan bij De Rode Haan, behoorde hij ook nu zeker niet tot de grote boeren van De Marne. Die hadden, hetzij als eigenaar, hetzij als mejer zeker twee maal zoveel grond. Ofschoon er heel weinig bekend is van zijn bedrijfsvoering, mag wel worden aangenomen dat deze niet afweek van die der grootste en meest vooruitstrevende boeren. Uit een opgave van wat hij in 1811 verbouwde, blijkt dat meer dan de helft van de grond als bouwland werd gebruikt. Dat betekent dat hij meeging in de ontwikkeling van de Groninger boeren tot akkerbouwers, die in het laatste kwart van de achttiende eeuw was ingezet.

SECRETARIS, MAIRE, SCHOUT EN BURGEMEESTER

In 1808 verving een indeling in gemeenten de plaatselijke besturen. Van Julsingha's kwaliteiten als bestuurder werden beloond met de benoeming tot secretaris van Leens. Na de inlijving van Nederland bij Frankrijk door Napoleon in 1810 bleef Van Julsingha in functie met als titel *maire*. Ook na de val van Napoleon drie jaar later en het herstel van de nationale zelfstandigheid onder koning Willem I kon hij zijn werk blijven voortzetten, zij het dat hij nu schout werd genoemd.

Misschien is Van Julsingha, die in 1795 met veel geestdrift de omwente-

ling had gesteund en een voorstander was geweest van staatkundige vernieuwing, teleurgesteld geraakt door de politieke ontwikkelingen. De staatsregeling van 1801 had een eind gemaakt aan de periode van revolutionaire veranderingen, die nog geen zes jaar had geduurd. Daarna was geleidelijk veel van de toestand van voor 1795 terug gekomen en hadden de voormalige aanhangers van de Oranjes weer bestuursfuncties verworven.

Verbitterd is hij hierdoor zeker niet geworden. Zoals de meeste van zijn geestverwanten legde hij zich er met een gevoel van berusting bij neer, het als onvermijdelijk aanvaardend. En met name de onaangename ervaringen met het Napoleontisch bewind tijdens de inlijving zullen ook hem waarschijnlijk dankbaar hebben gemaakt voor de komst van Willem I in 1813.

De oude jonkerfamilies hadden na 1801 een deel van hun vroegere macht herwonnen. In de gemeente Leens was dit de familie Van Starckenborgh, die hier eigenaresse van de meeste rechten was.

Toen koning Willem I in 1813 aan de regering was gekomen, ontstond er onder de Ommelander aristocratie de verwachting dat de bezitters van de voormalige redgerrechten het recht zou worden gegeven de schouten aan te stellen waarbij de gemeentegrenzen zouden moeten samenvallen met die der vroegere jurisdicties.

Voor deze reactionaire opvattingen bestond echter bij de regering geen begrip en de koning behield het recht de schouten te benoemen. Toen dit in

1819 duidelijk werd en Van Julsingha daarmee zeker was van zijn baan als schout van Leens, verkocht hij de boerderij op De Douwen en ging hij in Wehe wonen.

In 1825 zou, voor de laatste maal, de benaming van zijn functie veranderen. In plaats van schout heette hij voortaan burgemeester.

RAADSLID

In 1828 overleed Van Julsingha's echtgenote. Mogelijk legde hij mede daarom een jaar daarna het burgemeesterschap neer. Zijn opvolger werd jonkheer Edzard Tjarda van Starckenborgh Stachouwer (1797-1872), die de ambitie leek te koesteren de vroegere machtspositie van zijn familie nieuwe inhoud te geven. In 1834 kreeg Van Julsingha op zijn verzoek eervol ontslag als secretaris van het Schouwerzijvest. Zijn schoonzoon Luitje Elles Marringa (1791-1836) volgde hem op, maar overleed twee jaar later. Van Julsingha werd nu opnieuw tot secretaris aangesteld.

Maar ook de gemeente Leens zou na Van Julsingha's aftreden als burgemeester van diens ervaring blijven profiteren. In 1831 werd hij benoemd tot lid van de gemeenteraad, waarvoor de gouverneur hem "zeer geschikt" achtte. Hij werd assessor en in 1838 bovendien ambtenaar van de burgerlijke stand.

SPANNINGEN EN CONFLICTEN

In hetzelfde jaar dat Van Julsingha zijn boerderij op De Douwen had verkocht, was abrupt een einde gekomen aan de ononderbroken periode van

voorspoed, die de Groninger landbouwers gedurende tientallen jaren hadden meegemaakt. Een scherpe daling van de graanprijzen in 1819 vormde het begin van een landbouwcrisis, die tot het midden van de jaren dertig der negentiende eeuw zou duren. Deze depressie had grote gevolgen. Vele boeren konden het na enkele jaren niet of nauwelijks meer bolwerken. Onder hen ontstond grote onvrede over de politiek van de overheid en de te hoog geachte belastingdruk. In 1831 leidde dit in De Marne tot grote onrust naar aanleiding van de gedwongen geldlening in verband met de Belgische opstand. Het oproerige Leens werd zelfs 'Klein Brussel' genoemd. Pas het dreigen met inkwartiering van soldaten maakte een einde aan de ongeregelheden.

De landbouwcrisis werd ook door de landarbeiders sterk gevoeld. De lonen daalden, de arbeidsvoorwaarden werden ongunstiger en de werkloosheid groeide. In deze tijd ontstond de kloof tussen boeren en arbeiders, die karakteristiek zou worden voor de sociale verhoudingen op het Groninger platteland in de tweede helft van de negentiende eeuw. Want ook toen het de boeren na 1835 weer beter ging, deelden de arbeiders niet gelijkmatig in de welvaart.

In 1834 kreeg nog een andere tegenstelling vaste vorm. Met de Afscheiding, die in Ulrum begon, werd het verzet tegen de invloed van de Verlichting in de Nederlandse Hervormde Kerk voor ieder duidelijk. De voortekenen hiervan waren overigens al veel eerder merkbaar geweest. Van Ulrum uit verbreidde de Afscheiding zich snel. Dat ging gepaard met felle conflicten, ook in de gemeente Leens. Op 1 februari 1835 verstoorde een groep dagloners uit Houwerzijl in de kerk van Zuurdijk de dienst van de Hervormde dominee Jodocus Henricus Warmolts (1800-1835), een gebeurtenis die grote beroering veroorzaakte. En al trad na enige tijd de rust weer in, toch zou de Afscheiding een blijvende en toenemende verdeeldheid van de samenleving op het Groninger platteland teweegbrengen.

VAN STARKENBORGH STACHOUWER

Meer dan burgemeester Tjarda van Starckenborgh Stachouwer lijkt Van Julsingha bij al deze conflicten en problemen leiding aan de gemeente Leens te hebben gegeven. In 1831 nam de burgemeester met zijn gezin zelfs tijdelijk de vlucht naar de stad Groningen. In 1835 werd bovendien Van Starckenborghs recht als collator in Zuurdijk bestreden. De kerkeraad betwistte of hij wel een nieuwe predikant mocht benoemen na de dood van

3. Gedenksteen voor Jodocus Henricus Warmolts, predikant van Wehe en Zuurdijk, aan de oostgevel van de kerk in Wehe. Warmolts overleed niet lang na de versterking van de kerkdienst in Zuurdijk door een aantal aanhangers van de Afscheiding op 1 februari 1835. Het verhaal ging dat hij de schok niet had kunnen verwerken.

Warmolts, omdat men te weinig had gemerkt van de kerkelijke meelevendheid van de collator. Weliswaar werd de kerkeraad in het ongelijk gesteld en mocht Van Starckenborgh de predikant van zijn keuze benoemen, maar het conflict maakte wel duidelijk dat zijn macht niet meer algemeen werd aanvaard.

In 1839 had de burgemeester er genoeg van. Hij vroeg ontslag, verklaarend dat hij "zich in die werkzame betrekking te zeer aan dat tabelarisch werk gebonden" achtte. Na zijn aftreden vertrok Van Starckenborgh naar Groningen. Later vestigde hij zich te Breukelen, waar hij in 1872 overleed.

OPNIEUW BURGEMEESTER

Van Julsingha, hoewel nu reeds 76 jaar oud, werd opnieuw aangesteld als burgemeester. Tien jaar zou hij dat nog blijven. Eerst in 1849 nam hij ontslag. Het jaar daarop trad hij ook af als secretaris van het Schouwerzijl-vest. Als ambteloos burger overleed hij op 7 november 1857.

Hij werd begraven op het kerkhof van Wehe, ten noorden van de toren.

MONUMENT

In de kerk zou het monument de herinnering van Van Julsingha levend moeten houden. Wie er de opdracht voor gaf en wanneer het is geplaatst, is niet bekend. Zeker moet het niet lang na Van Julsingha's overlijden zijn geweest: in elk geval vóór 1865, zoals blijkt uit een artikel van Marten Douwes Teenstra in de *Landhuis-houdkundige Almanak* voor dat jaar. Bedoeld als een gedenkteken voor een bekende burgemeester met een opvallend lange staat van dienst, maakt het tegelijk de grote politieke en sociaal-economische veranderingen

in de Ommelanden zichtbaar, die zich tussen het eind van de achttiende en het midden van de negentiende eeuw hebben voltrokken. Het getuigt van de neergang der Ommelander jonkers en de opkomst van de boeren.

Voor 1795 hadden vele generaties Van Starckenborgh het aanzien van de kerk te Wehe bepaald. Een gedenksteen met het familiewapen boven de ingang, rouwborden, een beeldhouwde herebank en een grafkelder in het koor maakten duidelijk wie het hier voor het zeggen had.

Van de rouwborden overleefden drie de revolutietijd. In 1849 hingen ze nog in de kerk, maar later zouden ze verdwijnen om als familieaantiek door de Van Starckenborghs thuis te worden bewaard.

De herebank werd, mogelijk bij een opknappbeurt van het kerkinterieur rond 1850, ontakeld. Het gebeeldhouwde wapen kreeg een rustplaats op het klankbord van de preekstoel. Zo werd voor een ieder in Wehe waarneembaar dat de tijd van de Van Starckenborghs ten einde was.

Het monument voor Van Julsingha liet zien dat tussen de omwenteling van 1795 en de grondwet van 1848 de boeren in de Ommelanden geleidelijk maar definitief de macht van de jonkers hadden overgenomen.

Over de schrijver

Drs. Y. Botke, Rikkerdweg 34, 9884 PB Niehove, tel. 05949-300, is leraar geschiedenis aan de Lerarenopleiding Ubbo Emmius te Groningen.

Verantwoording illustraties

1, 3: Jan Hovinga, Zuidlaren.
2: Rijksarchief in Groningen.